

קונטרס

מסורת משקל הדרהם

מספר מסורת שיעורי תורה

בו יוכיח מסורת ישראל מדור לדור ומנהג ירושלים
כפי שבירר הגאון האדיר החסיד המפורסם
רבי אברהם חיים נאה זצ"ל,
במדת הדרהם, הכזית, הביצה, הטפח, והאמה.
והוא נגד המחדשים המקטינים מדת הדרהם
ומשנים מסורת ישראל מדור לדור,
ומסתמכים על חוקרי האיסלם ואומות העולם.

מאת

מנחם מנדל נאה

בעריכת

אברהם חיים נאה

בלאמו"ר הגה"ח מו"ה משה צבי בן הגאון
האדיר החסיד המפורסם רבי אברהם חיים נאה זצ"ל

בהוצאת מכון

מסורת ירושלים ושיעוריה

תשע"ה

כל הזכויות שמורות

למכון מסורת ירושלים ושיעוריה

אברהם חיים נאה השילוח 33 חיפה

מנחם נאה

19 HOLMFIELD AVE

NW4 2LP LONDON

כתובת מייל: chaimnoe86@gmail.com

Rabbi M. C. E. Padwa
Principal Rabbinical Authority
of the
Union of Orthodox Hebrew Congregations
58 Filey Avenue, London N16 6JJ

משה חיים אפרים פדווא

אב"ד דהתאחדות קהלות החרדים
לונדון תע"א

ב"ה תמוז תש"ה אפרק.

כבד ידיו. הרה"ק מו"ר מנחם מענדל נאה שליט"א
יחסי הכול"א "בואל חושן משפט" בישיבת "פדו"
חיים" והוא נכבד הגאון העליון מו"ר
זכרונם לברכה חיים נחיה זצ"ל חיבר ספר יקר
בענין השיטות דפסיג ימיה ואשר
נבא בהם גורמים בהטיות חסידים
וחולות אפסות יקנא הגאון זצ"ל
וגרפיו או אמרה סיפור מיומנותו
חילצו ותרבה הדעת

בדבר נא ידוהו האש"ן
עשו חיים יצחק פאלאו

לכ. סמטי גאון מו"ר הגאון זצ"ל מנחם
יחסי חיים אפרים חיה בפיס מקומו
כבוד יקנא

RABBI Y. ROTH
1556-53RD STREET
BROOKLYN, N. Y. 11219
TEL: (718) 435-1502

יחזקאל רוטה
אבדק"ק קארלסבורג
בארא פארק ברוקלין, נ.י. יע"א

לה"ו

לסדר על כן יאמרו המושלים בואו חשבון תשע"ה לפ"ק

על כגון זה ראוי להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן, האיך שזכרוננו כד הוינא טליא האיך שהרה"ג המפ"י רבי **אברהם חיים נאה** ז"ל הי' לו משא ומתן עם גדולי ואדירי הדור נ"ע בעניני שיעורין ומדות, ויש שהסכימו עמו ויש שדרכו ויסדו אחרת בגידול המדות והשיעורין שונה ממנו, וכידוע כ"ז לכל באי פרדס הלזו, וגם אנכי פילפלתי אז עמו בחשבון קביעת המדות, וידוע מהגה"ק אדמו"ר משינאווע זי"ע שאמר בשם השר שלום מבעלזא זי"ע שלא יהי' באפשרי להכריע בשיעור קביעת הזמן בין ר"ת והגאונים עד עת קץ ב"ב הובא בשו"ת מנח"א ח"א סי' כ"ג, וכמו"כ בשיעורי המדות לקץ הימין יהי' מיצוי ובירורי המדות, וע"כ האחריות גדולה לתת גושפנקא מלאה בסתמא, ורק עתה בראותי שנכדיו יוצ"ח באו לקיים מילי דאבות בראיות והוכחות ובעריכה מחודשת, באתי בזה רק לחזקם ולעודדם שבוודאי הוא נייחא נפש לאותו צדיק ויגדיל תורה ויאדיר, ועכשיו שהננו עומדים בחודש הרביעי אנו מייחלים ומצפים שישלח לנו את אליהו הנביא ויפשוט לנו כל ספוקותינו ובמהרה יתהפך לנו לששון ולשמחה אמן.

הכו"ח בכבוד ובהערצה כיאות

הק' יחזקאל רוטה

RABBI Z. N. GOLDBERG

Abbad Badatz & Bies Horaa'h "Hayashar Vehatov"
Member of Supreme Rabbinical Court

הרב זלמן נחמיה גולדברג

אב"ד בד"ץ ובית הוראה לדיני ממונות "הישר והטוב"
חבר בית הדין הרבני הגדול

ב"ה, יום כ"ז אלול תשצ"ז

הנני דל"י לנצח דשכחו של א/איוז אכס מופלג
היי מוזו הייבג ו מעמ טאז שליטאז נכדו של
האזאזן האקול רבי חיים טאז זצוק"ל
המשמש כיוזם כולל תאמא דתע"ת אא (א"ת)
אכס היזאזן תאמא תע"ת טכז כחכ כורזיג
דחלנו שיעזומג אכס תאמא זצק זקני דהאז
טכז ויכזיז וטאז דקסיר תאמא דשיזר
אכסיר דקסירג יאן דכורזומג קכזאז וכן דקסיר
דזיר תכוס"ק וכן דכורזומג תאמא דשיזר
אכסירג דכסיר תאמא וטאז תאמא
אכסירג תאמא תאמא שיעזומג יאן תאמא
שיזר תאמא אכסירג תאמא וטאז תאמא
כאז טכז תאמא קיזוט - טכז תאמא
אכסירג תאמא תאמא תאמא

הסכמת הגאון הגדול רבי ישראל אהרן קפשיץ שליט"א מראשי ישיבת "תורה אור" ירושלים

בס"ד כ"ח באדר תשע"ה

הנני בזאת להמליץ על תלמידי היקר משכבר הימים הרב הגאון חוב"ט רבי מנחם נאה שליט"א מרביץ תורה בלונדון וראש כולל חושן משפט בישיבת עץ חיים.

אשר לקח על שכמו לברר מקחו של צדיק, הגאון האדיר המפורסם רבי אברהם חיים נאה זצוקל"ה מגדולי ירושלים יחיד ומיוחד בתורה וענוה, שמשנתו קב ונקי, ושהיה מגדולי הפוסקים שעמדו בעם ישראל, ומשנתו מפורסמת בכל העולם, שזכיתי להכירו ולדבר עמו בלימוד.

וכעת בא נכדו תלמידי החביב הנ"ל והראני חיבור גדול בשם מסורת שיעורי תורה, וכתב לחזק ולהוכיח בראיות ברורות מגדולי הפוסקים הראשונים והאחרונים, וכן מהמציאות, שהשיעורים הם כפי שכתב סבו הגרא"ח נאה בספריו החשובים, וראיתי שהדברים מחזקים ביתר שאת וביתר עוז את מנהג ירושלים ארזי הלבנון ומנהג גדולי הדורות לדורותם, שמפרישים חלה משבע אונקיות כמו שכתוב בהקדמה לספר שיעור מקוה, וכן אני נוהג כמנהג ירושלים מימי קדם, כאשר אני פודה את הבכורים שנותנים לי 96 גרם, ויש מחמירים לתת 101 גרם כמו שהביא בשיעורי תורה.

יהא רעוא מן שמיא שחפץ ה' בידו יצליח ויפוצו מעינותיו חוצה

ויזכה להעמיד ההלכה הברורה ומנהג ירושלים על תילה

הכותב והחותם לכבוד התורה ולומדיה

ישראל אהרן קפשיץ

שלמי תודה

לידידי החשובים אשר סייעו בידי והמציאו לידי את המטבעות לצורך השלמת המאמר, על ההשקעה הרבה שעשו באיתור המטבעות במוזיאונים, ובחברות שמוכרות מטבעות.

לחוקר מר צבי חיים בן רחל סויסה הי"ו. למר מיכאל שדה הי"ו. למר לוי בן נאים הי"ו. למר ראובן יצחק בן רחל דסה הי"ו.

הנני לברכם שיצליחו בכל מעשה ידיהם בגשמיות וברוחניות, ושימלא ה' כל משאלות לבם לטובה.

וברכות מאלופות, לכל ידידי הרבים שתרמו מהונם למען הפצת הקונטרס, כל אחד בשמו הטוב יבורך, וזכות הפצת מסורת שיעורי התורה מדור לדור תעמוד להם ולזרעם, ויזכו לשפע ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם.

לאחי היקר ידיד נפשי פה מפיק מרגליות, הרה"ג אברהם חיים נאה שליט"א על כל ליבון הדברים ועריכתם, ועל ההשקעה והטירחה שלא חשך שום מאמץ על מנת שהקונטרס יצא בשפה ברורה, ובצורה מפוארת.

לחמי וחמתי הרב דוד ודבורה פרידמן שיחיו, על רוחב וטוב לבם בחן וחסד ובהשכל, בדברים שאין להם שיעור וגבול, והגדילו לעשות בעזרתם להוצאת חוברת זו על המאמצים הרבים שהשקיעו בקשר עם המוזיאונים לביורו מימצאים.

לאשתי המחנכת הדגולה מרת שלי תחי' מגזע הגאון מוילנה, על כל השעות שיכלותי להשקיע בכתיבת הקונטרס בזכותה.

ומוקדש לרפואה שלמה של אמי מורתי מרת דינה בת חנה מליא שתחי', מגזע תרשישים המהר"ל מפראג, והמהרש"א, ומהר"ם פדאווה, החכם צבי, והתבואות שור, ורבי וואלף קיצס, ורבי אלימלך מליזאנסק, ועוד.

זכות גאוני ישראל שעמלנו לברר מקחם בחוברת זו תעמוד לכם ולזרעכם להתברך בכל מילי דמיטב, ויזכו לראות בנין בית המקדש ותפארתו, ואור פני מלך בימיו משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

מנחם נאה

לעילוי נשמת
ר' יעקב בר משה יוסף ז"ל
מרת אסתר רבקה בת ר' יצחק ע"ה
הרב אפרים הכהן בן הרה"ג יצחק אריה ז"ל
מרת חיה שרה בת הרה"ג מאיר ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח על ידי חמי וחמותי
הר"ר דוד יצחק ודבורה פרידמן הי"ו
להצלחת כל יוצאי חלציהם

לעילוי נשמת
רודף צדקה וחסד מחשובי העסקנים בגולדרס גרין
ומגיד שיעור בדף היומי
הרה"ח רבי אריה מנחם מנדל בן חיה ביור ז"ל
נלב"ע י"ב מנחם אב תשע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

הקדמה

מסורת משקל הדרהם

קונטרס זה הוא חלק מספר מסורת שיעורי תורה, שעומד לצאת בקרוב, ובו נוכיח שהעיקר בשיעורים הוא כמנהג ירושלים, וכן הוא מנהג העולם כפי שהביא המשנה ברורה בסימן רע"א מנהג העולם כשיעור הקטן, וכפי שהביא הגאון המפורסם רבי אברהם חיים נאה זצ"ל ששיעור כוס הוא 86 גרם, שיעור הפרשת חלה בברכה הוא 1.666 ק"ג ושיעור האמה היא 48 ס"מ. ובסוף ספר קצות השלחן הערות למעשה, ערכנו תשובה להוכיח שחשבון המלקטים המקטינים את שיעור הדרהם ואומרים שהוא פחות מ- 3.2 גרם, והאמה פחות מ- 48 ס"מ הוא טעות ביסודו, ובקונטרס זה נרחיב את הדברים ונוסיף ראיות למנהג ירושלים אשר יסודו בהררי קודש.

אחד מיסודות ההלכה העומדים ברומו של עולם, הלוא הוא ענין השיעורים, ובמרכזו משקל הדרהם, כמובא בבית יוסף או"ח סימן תנ"ו, ומסורת מנהג ירושלים, ובכל הארצות הסובבות את ארץ ישראל, כפי שמביא הגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי בספרו 'פתח הדביר', מגאוני קמאי דור אחר דור, לחשב את השיעורים על פי משקל הדרהם כפי שפסק הרמב"ם והשו"ע, וכתב בעמוד השער וזה לשונו: גם בזה רצים ועולים ציצין ופרחים כנטיעים מגודלים בגידולי הקדש מספר חיים שנים ישלם הקדוש דמחדדין שמעתתיה הרב המקובל מהר"ש ויטאל זצוק"ל, שחי דור אחרי הבית יוסף בארץ ישראל. וכתב על פי דבריו שמשקלו של הדרהם הוא 3.2 גרם.

והנה קמו אנשים הטוענים ששיעור הדרהם הוא יותר קטן ממסורת גדולי וגאוני הדורות חכמי הספרדים שמכחם אנו שואבים את מסורת השיעורי תורה מדור לדור וכפי שנהגו בעיה"ק ירושלים ת"ו על פי שיעור הגאונים והרמב"ם. והם טוענים ששיטת הגאון רבי חיים נאה זה "לא מנהג ירושלים". ועל זאת נשיב, א] הנה לאחרונה התפרסם ספר ארח דוד מהגאון הצדיק רבי דוד בהר"ן זצוק"ל ובתוכו קונטרס יציץ נזרו בעניני משקלות שכתב הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל [הובא דבריו לקמן באות א'] כפי ששמע מפי הגאון רבי דוד בהר"ן, עם הגהות שלו, ובו מוכיח בחשבון את מנהג ירושלים, וכמו שכתב רבי דוד בהר"ן בהסכמה לספר שיעורי תורה שאפשר לסמוך על כל מה שכתוב בו שגם הוא העלה כן בחשבונו. ב] אאזמו"ר הגאון המפורסם

רבי אברהם חיים נאה זצ"ל [שהוסמך על ידי הגאון רבי יצחק ירוחם דיסקין זצ"ל בגיל עשרים ואחד וכתב עליו שהוא עתיד להיות מגדולי ישראל], עמל ויגע בחריפות ובקיאות לקבץ דעותיהם של גאוני ישראל לדורותם וקבע בהם מסמרות לבסס מנהג ירושלים וגאוניה לדורותיה, ומנהג גאוני ישראל בחוץ לארץ שהוא מנהג העולם, ולא פסח על שום אחד מגאוני קמאי שעסקו בשיעורים וליבן את שיטתו אפילו שלא סובר כשיטתו, ובכך יצר את מקצוע השיעורים בתורה.

ועל מנהג ירושלים קיבל הסכמות בספרו שיעור מקוה מכל גאוני ירושלים שהורו שאין לסטות משיעוריו. מהגאון רבי זעליג ראובן בענגיס שכתב דמנהג הפרשת חלה משבע אונסיעס נמשך משנים רבות, ולא נשמע שום ערעור על זה, הגאון רבי יוסף גרשון הורביץ, והגאון רבי יצחק הלוי הרצוג, והגאון רבי ישראל זאב מינצברג, הגאון רבי עובדיה הדאיה, והגאון רבי שלמה סאבעל שמביא מרבה של ירושלים הגאון רבי חיים זוננפלד שכך הוא השיעור בהפרשת חלה, והגאון רבי צבי פסח פראנק כתב, שיעור הפרשת חלה הוא משבע אוקיות, ושכן היה מוחזק ונהוג בירושלים בזמן נוכחותם של גאוני ארץ תקיפי ארעא קדישא, וחלילה למי שהוא לשנות דבר מכל אשר היה נהוג בימי הגאונים הנזכרים שמחויבים לזיהר מגחלתם של צדיקים הקרואים חיים וכן יקום. ועל דבר אמת וצדק באעה"ח צבי פסח פראנק, הגאון רבי איסר זלמן מלצר בשבתו על כס ההוראה נהג לחשוב את האגודל 2 ס"מ כמו שכתב בהרחבה בס' שיעור מקוה בקונטרס אבני צדק אות 30.

והנה לנו שני ארזי הלבנון אדירי התורה דעיה"ק ירושלים במאה שנים האחרונות הגה"צ רבי דוד בהר"ן והגרא"ח נאה שבררו בחשבון הדק היטב את מסורת מנהג ירושלים ועדות גאוני ירושלים עליהם, והם הקובעים את מנהג ירושלים, והם אמרו דמשקל הדרהם הוא 3.2 גרם.

ובודאי נסמכו על מסורת רבני ירושלים וגדולי תקיפי ארעא דישראל, ונביא כאן עוד שתי דוגמאות מיני רבים מגאוני קמאי דעיה"ק ירושלים ת"ו, [1] הגאון החיד"א על הברכים עיין לקמן באות ט' [2] ועיין לקמן באות י"ב דהבאנו מהגאון הגדול רבי מיוחס בכ"ר שמואל בעל פרי אדמה ריש מתא ור"מ בעיה"ק ירושלים בשנת תקי"ז שנהג ירושלים להחמיר ולתת 31 דרהם כסף מזוקק לפדיון הבן, ומי אם לא הם יקבעו את מנהג ירושלים ומסורתה ומי יקום במקום קדשם?

ושיעור הפרשת חלה בברכה שהוא 1.666 גרם קמח כנהוג בירושלים מדורות קמאי בלא שום עוררין, נהגו למעשה בדור האחרון גדולי הפוסקים הגאונים הגדולים שעליהם נשען בית ישראל בדור האחרון, רבי שלמה זלמן אויערבאך, רבי יוסף שלום אלישיב, רבי שמואל ואזנר בעל שבט הלוי זצ"ל. כפי ששמענו מבניהם הגאונים הגדולים רבי שמואל ורבי עזריאל אויערבאך, ורבי זלמן נחמיה גולדברג, ורבי חיים ואזנר שליט"א.

כמנ כן כאן המקום להזכיר לציבור שצריך להפריש חלה בלא ברכה מ- 1,230 גרם גם לשיטת החזון איש.

והנה קמו מערערין על השיעור הברור הזה, והביאו ראיות מחלק מחכמי האיסלם, וממטבעות שמצאו במוזיאונים, שהשיעור הוא יותר קטן, והולכים ומפצים זאת בישראל ורוצים לשנות את מסורת מנהג ירושלים מדור דור, ולקבוע הלכות חדשות בעם ישראל, והיות והדברים חמורים עד מאד דהרבה גופי תורה תלויים בהם, ועלולים לצאת מהם מכשולות גדולות אם מפחיתים את השיעורים, וכיון דיסוד השיעורים נתון לדעתם של גדולי ישראל ושיקול דעתם הגדולה והרחבה בכל מכמני התורה והוא דעתה של תורה, כמו שרואים אצל גדולי ישראל שעסקו בשיעורים המעיל צדקה, החתם סופר האדמו"ר הזקן בעל התניא המנחת ברוך ועוד רבים שאי אפשר לפורטם כי רבים הם, על כן לקחתי על עצמי להחזיר עטרה ליושנה ולהוכיח שאין בדברי המלקטים המקטינים את השיעור ממש, והעיקר כמנהג ירושלים שכך נהגו בכל תפוצות ישראל, ובא לציון גואל.

יסוד המשנים שמקטינים את שיעור הדרהם מבוסס על חלק מחכמי אומות העולם ותורת האיסלם, וכבר הדפיס הרה"ג מנחם צבי איזנשטט בחוברת תלפיות ד בשנת תש"ט, ואחר כך נדפס בספרו מנחת צבי סימן נ' בביאור מכתב הרמב"ן מארץ ישראל בענין צורת השקל ומשקלו, ושם מביא ללא כחל ושרק את חוקרי הגוים, וכך כותב שם משקל המטבע דירהם, שהיה יוצא בשנות 1262-827 והכובד שלו נקבע ע"י הועידה המצרית של 1845 לסך 3.0898 גרם. על ידי אנציקלופדיה אוף איסלם לסך 2.97 גרם, על ידי החוקר Decourdeman 2.83 גרם. ועל ידי החוקר Dr. F. Friedenber 2.95 גרם.

והנה המלקטים בזה אחר זה נוקטים שראו במוזאונים מטבעות וחקרו את הענין ביסודיות, ולמה לא אמרו דבר בשם אומרו להביא "גאולה לעולם" ?

וכן קשה עליהם דהחוקרים הנ"ל קובעים עובדות מלפני כמאה וששים שנים, וכן יש חוקרים שחושבים הדרהם, ל- 3.12 גרם וגם כך נקטו באנציקלופדיה בריטניקה, ובספר מידות ומשקלות של תורה עמוד פ"א, הביא מחוקר בשם דקורדמשט שהדרהם משקלו 3.148 גרם, ויש גם חוקרים אשר חושבים את הדינר ל- 4.8 גרם, וכן את הדרהם ל- 3.2 גרם, והמלקטים מתעלמים מחוקרים אלו. והרי בספר שיעורי תורה מביא מגדולי ישראל מתקופות הראשונים והלאה את המסורת מדור דור שהדרהם הוא 3.2 גרם, ונשאלת השאלה האם כלל ישראל משועבד לחלק מחוקרי אומות העולם או למסורת ישראל?

ראוי לציין שאאזמו"ר הגאון רבי אברהם חיים נאה ידע גם ידע את שיעור הדרהם של חוקרי האיסלם, כמבואר בתשובותו הנדפסת בשו"ת מנחת צבי בסימן מ"ח להגאון רבי מנחם צבי איזנשטט ז"ל ששם מפרט אאזמו"ר את מקור משקל הדרהם, וכתב שלא חפץ להזכיר שמם של המשכילים אשר סברו כשיטתו בספר, רק שהוא הוכיח את שיטתו מגדולי ישראל.

וזאת למודעי שהמטבעות המופיעות בחוברת הנ"ל הוגדלו ואינם בגודלם המקורי.

מצורף בזה תמונה של דרהם שהיה יוצא באימפריה הטורקית ומשקלו 3.2 גרם.

Country	<u>Ottoman Empire</u>
Years	1223 [1810-1821]
Metal	Silver
Weight	3.2g
Diameter	23 mm

מצורף בזה מטבעות מימות טיטוס סוף בית שני ומשקלם 3.2 גרם.

Denarius Titus (TR P IX IMP XV COS VIII P P)
(79-80)

Silver (.900) - 3.2 g - 17.2 mm

Denarius - Trajanus (SPQR OPTIMO PRINCIPI)
(103-111)

Silver (.900) - 3.2g - 18mm

מבוא

כתב הגאון רבי אברהם חיים נאה בהקדמה לקונטרס השיעורים, שכל השיעורים קשורים זה בזה כמו טבעת בשרשרת. וכתב המגיד משנה בפ"א מעירובין הי"ב שבידיעת משקל הארגניש שהוא 32 שעורות תדע כל השיעורים כולם.

הגמרא בפסחים דף קט. מביאה שבציפורי היה להם כלי לשער בו רביעית הלוג, ורב חסדא אומר שרביעית של תורה הוא כלי המכיל $2X2X2.7$ אצבעות דהיינו 10.8 אצבעות, ושיעור מקוה 40 סאה מים שכל גופו של אדם עולה בהן הוא אמה על אמה ברום 3 אמות.

מבואר בגמרא שמדת הנפח סאה שהיא 144 ביצים, לפי חשבון לוג 6 ביצים, קב 4 לוגים = 24 ביצים, סאה 6 קבין = 144 ביצים, ושיעור מקוה 40 סאה X 144 ביצים = 5760 ביצים = למדת אורך אמה על אמה ברום ג' אמות. = ל- 41.472 אצבעות לפי חשבון $24X24X24X3$, שכל אמה היא 24 אצבעות.

ובירושלים נהגו לחשוב האגודל ל- 2 ס"מ, ולפי זה יוצא 10.8 אצבעות מרובעות שהם רביעית, כפול 2 ס"מ יוצא 86 גרם, $2X2X2X10.8 = 86.4$ גרם], וזה שיעור רביעית הלוג דהיינו 1.5 ביצים, ויוצא שכל ביצה שוקלת 57.6 גרם. ודע שכל מילימטר מרובע משנה את שיעור הכוס בכ- 12 גרם לערך, דהיינו שאם מחשבים האצבע ל- 1.9 ס"מ יוצא שיעור רביעית 74 גרם, ואם מחשבים האצבע ל- 2.4 ס"מ, יוצא שכל מ"מ שוה לערך 15 גרם.

הרמב"ם כתב חשבון אחר לרביעית שהוא קרוב ל-27 דרהם, והדרהם שוקל 3.2 גרם. והחשבון הוא $27X3.2 = 86.4$ גרם].

ויש עוד חשבון אחר לחשבון הרביעית, לפי משקל השעורות שכל דרהם שוקל 64 שעורות, $27X64 = 1728$ שעורות, וכל שעורה שוקלת 0.05 גרם, $0.05X1728 = 86.4$ גרם].

דינר = 96 שעורות = 1.5 דרהם, דרהם = 64 שעורות, ושוה ל- 6 מעין, מעה = 16 שעורות.

דינר = 192 פרוטות, פרוטה = $1/2$ שעורה = $1/40$ גרם = 0.025 גרם

ראיה ממשקל השעורה

א. כתבו הגאונים והרי"ף בפ"א בקידושין, וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשניות בפ"ק דקידושין, ובפ"י מהלכות אישות ה"ח, שהדינר משקלו 96 שעורות, וכתב בספר שיעורי תורה סימן א' אות ב' שהכסף משנה בפ"ב מכלי המקדש ה"ג כתב שהדרהם משקלו 64 שעורות, וכן כתב הכפתור ופרח סימן ט"ז, ואם כן יש חשיבות מרובה בידיעת משקל השעורה הבינונית, שעל ידה אפשר לדעת מה הוא משקל הדינר והדרהם, ועל כן הבאנו דעותיהם של גדולי ישראל בחשבון משקל השעורה.

1] בקונטרס יציץ נזרו להגאון הצדיק רבי דוד בהר"ן, שכתב הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך עם הערותיו שנדפס בספר ארח דוד, הביא בעמוד רמ"ה ראיה מספרי הרופאים שמשקל השעורה הוא 0.05 גרם, ומשקל הדרהם 3.2 גרם. 2] ראיתי דבספר זכרון בשם מרן רבי עובדיה יוסף, מביא שהצורף הירושלמי מר נקי שקל כמה פעמים שעורות לפני הגאון רבי עובדיה יוסף, ויצא משקלם 0.05 גרם, ולפי חשבון זה יוצא הדרהם 3.2 גרם, וגם החזון איש בחו"מ סימן ט"ז אות ל' כתב שכן הוא המשקל שבגרם 3] אחד יש 20 שעורות. 4] וכן כתב הגר"י הענקין מגדולי הפוסקים באמריקה. 5] וכן יצא לשקילת רבי רפאל אלבז מגדולי דיני מרוקו בשנת ת"ר, וכתב בספרו עדן מקדם שחשבון המשקל שמצא הוא אמת וצדק, ושכן היא הקבלה מרבים שדקדקו החשבון, [ראה לקמן אות י"א] ועוד פוסקים. 6] בקונטרס מסורת פדיון הבן שיצא לאור בקרוב הוכחנו שרובם ככולם של הראשונים והפוסקים נוקטים שפדיון הבן 96 גרם כסף נקי שהם 1920 גרעיני שעורה, וכן הוא המנהג בכל העולם, ואם כן יוצא שמשקל השעורה 0.05 גרם, ש- $96 = 0.05 \times 1920$ גרם כסף נקי.

חשבון משקל מטבע הדוקטים

בספר מדות ומשקלות של תורה עמוד ל"ה, מביא שאת הדוקטים הראשונים שעשו בווינצ'יאה בשנת 1280 חישבו אותם לפי גרעיני חרוב, ויצא כל גרעין כ- 0.207 גרם, וגרעין השעורה 0.051 גרם, רק ששם הוא מבליע את הדברים ואינו שם עליהם דגש שזה החשבון שיוצא ממשקל הדוקטים שאומות העולם השתמשו בו בפועל, והוא תואם בדיוק את שקילת חכמי ישראל.

ולפי חשבון המלקטים המקטינים את משקל הדרהם ששוקל 64 שעורות, ממילא יוצא שחייבים להקטין את משקל השעורה ל- 0.044 גרם, והוא נגד המציאות. על כן מביא הרב בניה בספר מדות ושיעורי תורה עמוד שצ"ז, רעיון חדש כדי להתאים את המציאות למשקל השעורה הנ"ל, לעשות ממוצע של כל השעורות שישנם כיום, וכך הוא מגיע למשקל של 0.044 גרם לשעורה, ודבריו הם טעות יסודית במדידת משקל השעורה, ונסתר ממשנה מפורשת בפרק י"ז מכלים מ"ח, כשעורה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית זו "מדברית" וכתב בספר שיעורי תורה שער ב' אות ח', ונתנו חז"ל סימן לשעורה בינונית שהיא מדברית, להקל מעלינו את החיפוש, מכל מקום סתם שעורה הנזכרת בפוסקים היא שעורה בינונית רגילה נמצאת בכל מקום ובכל זמן, ולאפוקי מזני שעורה גרועים שלא באים בחשבון הנ"ל, כגמרא כתובות דף ס"ד:], וגם החזו"א באו"ח סימן ל"ט אות י"ג הביא שכיון שיש כמה סוגי שעורים חכמים קבעו איזה סוג הוא הבינוני, ואם כן לא שייך לעשות ממוצע של כל הסוגים.

בספר שיעורי ציון [שיצא לאור בשנת תש"ט] עמוד מ"א הביא הגאון רבי חיים נאה עדות ממר אברהם סלמון מומחה בתולדות הצמחים, שהשעורים והחרובים לא קטנו מעולם, ומצאו בפרמידות במצרים גרעיני חטה ושעורה, והם באותו משקל וגודל בדיוק כמו היום, ואומר שהיום מכיון שמתעסקים בהרכבות יכולים להגיע למשקל רב יותר בגרעיני השעורה והחטה והחרובים, ואם כן מה שהביא בספר מדות ושיעורי תורה עמוד שצ"ו טבלה של משקל השעורים שגודלים בארץ ישראל אינה נוגעת כלל לעניני השיעורים, כיון שהיום כל הזנים מורכבים, וכבר כתב בספר שיעורי תורה שאם ישקול מכל הסוגים ביחד לא יגיע לשעורה הבינונית, ושם בעמוד כ"ד מביא מהגמרא בכתובות דף סד: שיש שעורים רעות, ואם כן יוצא ברור שיש כאן שתי טעויות יסודיות א] בעצם השיקלול של כל הסוגים, ב] בשיקלול בסוגים מורכבים שלא היו בזמן חז"ל.

וכן יש להביא ראיה למשקל השעורה משיטת בעל התניא, שכתב בסידור שחמש סלעים הם משקל שמונה לויט כסף נקי, וכתב הגרש"י זווין זצ"ל בספרו סופרים וספרים עמוד 330 שכל לויט שוה 12.5 גרם, וממילא שמונה לויט שוה מאה גרם, ואם תחלק מאה גרם ל- 1920 שעורים שנקטו כל הפוסקים, שזה השיעור לפדיון הבן יוצא שכל שעורה היא 0.052 גרם, וממילא נפל בבירא חשבון המלקטים של 0.044 גרם לשעורה, וגם טענתם ש- 0.05 היא שעורה גדולה ולא הבינונית. ומכאן הפוסקים גדולי הדורות

שהבאנו לעיל וכן נביא לקמן, רואים שמשקל השעורה הבינונית הוא 0.05 גרם.

לסיכום הדברים כשנכפיל 64 שעורות שהם משקל הדרהם כפי שהביא הכסף משנה, יוצא משקל הדרהם 3.2 גרם, $0.05 \times 64 = 3.2$ גרם. אם כן הוכחה זו בלבד ממשקל השעורה, מספיקה בשביל לא להקטין ולשנות את השיעורים שנהגו בעם ישראל.

משקל האשפירו והמעה

ב. כתב המחבר ביור"ד סימן רצ"ד סעיף ו' בדין פדיון נטע רבעי, או יפדה בפירות שישוו שוה פרוטה שהוא אחד מל"ב במעה כסף שהוא אשפיר"ו אוטמאנים ששוקל 16 גרעיני שעורה שהוא רביע דרה"ם, וכן כתב ביור"ד סימן של"א סעיף קל"ד שפרוטה היא $1/32$ מאשפירו, וכן כתב בחו"מ סימן ת"כ סעיף מ"ב, שכל מעה משקל 16 שעורות כסף צרוף שהוא עוטמני אחד, ומכיון שכל שעורה משקלה 0.05 גרם, יוצא משקל האשפירו 0.8 גרם.

וכן יש ראיה ברורה למשקל האשפירו, ממכתב השל"ה הקדוש משנת שפ"ב נדפס בספר אוצר מסעות עמוד 173, שכתב שהליבן טאליר או טאליר סתם הנקרא ריאל [מטבע ספרדי] כולם שווים רק מועט יש ביניהם והם בכאן בערך כמו שהיו עולים בקדמת דנא, בירושלים עיר הקודש מחזיק 32 אשפיר גדולים, והנה הריאל משקלו 25.6 גרם, חלקי 32 אשפירו גדולים יוצא משקל האשפירו 0.8 גרם.

וכתב הר"ש סירילאו שהיה מגולי ספרד, בירושלמי פאה פרק ו' הלכה ה' "והזוז ששה מעין דהוא דרהם וחצי ממלכות תורקייא". המעה הוא האשפירו ששוקל 0.8 גרם כפול 6 יוצא שהדינר 4.8 גרם = דרהם וחצי, ויוצא משקל הדרהם 3.2 גרם, וכן הביא בשמו המלאכת שלמה בפאה פרק ו' משנה ו', והנה רואים מפורש מדברי מהר"ש סירילאו שהדרהם של הרמב"ם במצרים הוא הדרהם שיוצא במלכות תורקייא, וכן כתב החסד לאברהם [מעין רביעי נהר מ"ה] וכל דינר משקלו דרהם וחצי והוא הנקרא מוטקאלי בזמנינו.

וחשבון דומה לזה מצאתי בשו"ת מתנות באדם סימן קנ"ה בתשובה לרבי יחיאל ניסים מפייסא באיטליא שכתב בר"ח תמוז שנת שט"ז, ששקל 16 גרעיני

שעורה והיו שוים ל- 16 גראני שכל 24 עושים דינר, וכל אונקיא מורכבת מ- 24 דינר, ונראה שכוונתו לאונקיא של קולניא שהרי דן בדברי רש"י, וכתב שהאשפירו הוא $\frac{2}{3}$ הדינר הזה, והאונקיא של קולניא בזמנו משקלה 29.2 גרם, חלקי 24 שוה ל- 1.21 גרם לדינר, חלקי 24 שעורות יוצא שכל שעורה שוקלת 0.0504 גרם, ויוצא משקל האשפירו שכתב השו"ע 0.806 גרם, ו- 64 שעורות שהם דרהם שוה ל- 3.22 גרם. והדינר 4.83 גרם.

מצורף בזה תמונות של מטבעות אספר ממונגוליה משנת 1445 ומשנת 1475, שהיתה תחת שלטון הטורקים, ומשקלם 0.8 גרם.

הגמרא ע"ז דף לד: מביאה שקיסתא דמוריים בלומא, ופירש רבינו חננאל שלומא הוא מעה, ובמשניות מעשר שני פרק ב' מ"ג מובא מטבע אספרי וכתב הרמב"ם והוא המעה בלשון יון, ורש"י שם פרש שלומא הוא זוזא וכן כתבו התוספות בע"ז דף יב. ד"ה ושדי, ובספר ערך מלין הביא משו"ת זכרון לראשונים שהלומא הוא זוז נחושת.

מצורף בזה תמונה שמוכרים כיום באוקשן [מכירה פומבית], של מטבע מעה שמשקלו 0.8 גרם שיצא בזמן היונים לפני כ-2300 שנה. ומטבע נחושת שמשקלו 0.8 גרם שיצא באימפריה העותומנית.

ט

- מסורת משקל הדרהם -

Country	Greece [ancient]
Years	- 400-350
Weight	0.8 g
Diameter	11mm

Country	Ottoman Empire
Years	1225 [1847-1860]
Metal	Copper
Weight	0.8g
Diameter	13.5mm

משקל הקירט

ג. בספר שיעורי תורה עמוד ע"ט הביא מפירוש המשניות לרמב"ם פרק ט' ב"ק מ"ז, [ושם מתרגם את פירוש המשנה להרמב"ם מלשון ערבית בצורה מדויקת], וכתב שמדויק בדבריו שגרעין חרוב הוא $\frac{1}{16}$ מדרהם, ויוצא שמשקלו שוה ל- 4 גרעיני שעורה, וכן כתב הרמב"ן בהלכות בכורות דף סג. שגרעין חרוב משקלו 4 גרעיני שעורה, ויוצא משקל גרעין חרוב 0.2 גרם, וכן כתב הר"ן בסוף כתובות בשם הגאונים, וכן הביא בספר כפתור ופרח פרק ט"ז

עמוד שצ"ב, וכן כתב החסד לאברהם מעיין שני נהר ס', וכן כתב הבית דוד פ"ו מפאה מ"ו שהקאראטו 4 שעורות ונקרא גם קירט, והפוסקים באיטליה הר"ש קאלימאני אב"ד ויניציאה בלוח המידות על פי שיעור הרמב"ם, והפחד יצחק, והשלשלת הקבלה כתבו, שהאיסר האיטלקי הוא הנקרא קראטי, והיות וגרעין שעורה משקלו 0.05 גרם, יוצא משקל האיסר האיטלקי 0.2 גרם.

בספר מחקר מהמוזיאון הבריטי משנת 1981 מובא שחקרו את משקלות הזכוכית שנמצאו במצרים, לפי מספר גרעיני החרוב שמוטבעים על המשקולות, והממוצע של המשקלות הוא 0.197 גרם לגרעין חרוב, ומביאים מחוקר אחר שנתן לצורף יהודי מומחה במצרים, לשקול 16 גרעיני חרובים ויצא משקלם 3.18 גרם, ויוצא ממוצע לגרעין חרוב 0.1987 גרם, ובמשקל מספר 33 כפי שמופיע בטבלת המשקולות, כתוב על המשקל בזה הלשון בשם ה' אמר מחמד משקל דרהם נעשה מ- 13 גרעיני חרוב והוא שוקל 2.6 גרם ומעט יותר, ואם כן יוצא שדרהם של 16 גרעיני חרוב שוקל 3.2 גרם. ונראה שהחוקרים נתנו את חוות דעתם לפי משקל המטבעות שהיו לפנייהם, ויתכן שחלק מהמשקלות שבדקו היו שחוקות מעט, ועל כן משקלם פחות מעט מ- 0.2 גרם לגרעין חרוב, על כל פנים גם ממוצע של 0.197 גרם לגרעין חרוב, כפי שיוצא לחוקר מהמוזיאון הבריטי, מביא לדינר של 4.74 גרם, [וראה לקמן אות כ"ג שהבאנו תמונה של דינר במשקל מזמן שלטון הפרסיים], ובספר מדות ומשקלות של תורה עמוד ס"ג הביא את המחקר הזה, ולא פירט שמחקר זה, הוא סתירה לשיטתו ולחשבון המלקטים, שחושבים את משקל הגרעין חרוב ל-0.177 גרם, והדינר שהוא 24 חרובים ל-4.25 גרם.

משקל הביצה

ד. המלאכת שלמה [שעלה לארץ ישראל מתימן והיה תלמיד רבי בצלאל אשכנזי בעל השיטה מקובצת] ביומא פרק ח' מ"ב הובא במשניות זכר חנוך, הביא את דברי המגיד משנה בפ"ב משביתת עשור הל"א שמשקל הביצה הוא 35 ארגינץ ועוד כמו שמבואר למחשב לפי מה שכתבתי בפ"א מעירובין הי"ב, וכתב שמשם תוכל לדון למשקל הכותבת שהוא פחות מביצה מעט, ולמשקל הזית שיש אומרים שהוא חצי ביצה, וכתב עוד המגיד משנה בפ"י מהלכות אישות ה"ח של"ב שעורות הם משקל אחד ארגניש, ובשיעורי תורה

עמוד ק"ח כתב שמשקל הארגינץ הוא 1.6 גרם, ואם כן יוצא משקל הביצה למגיד משנה שהיא כ- 1140 שעורות = משקל הביצה 57 גרם בערך.

והנה מאות פוסקים הביאו את פסק הרמב"ם שמשקל הביצה י"ח דרהם, וכל דרהם שוקל 64 שעורות, יוצא משקל הביצה 1152 שעורות, וחלקם השוו ביצה ומחצה לשיעור אצבע שהיא 2 ס"מ, כך שעולה משקל הביצה 57.6 גרם. ובספר שיעור מקוה עמוד ק"ב הביא מהמנחת ברוך, אשר החזו"א מגדירו מרי דכולי תלמודא ומרי דעובדין ולבו כלב הארי, שמדד את הביצים וכתב שיש 3 גודלים של ביצה, הגדולה שוקלת חצי קרוטשקע דהיינו חצי מ- 122 גרם = 61 גרם, ויש 56 גרם, והקטנה 47 גרם, ויצא הביצה הבינונית לחשבוננו 57 גרם, ובספר שיעורי תורה עמוד ל"ב הביא מקונטרס דבר נאה משנת תר"ס ששקל ביצים בטבריה ויצא לו הבינונית 57.6 גרם, וכיהודה ועוד לקרא ראיתי בספר פרי אליעזר פ"ז אות ו' שכותב שעשה בדיקה מדויקת בביצי זמננו ועלה לו בדיוק כמו אאזמו"ר הגאון רבי חיים נאה 57.6 גרם, וכן כתב בספר בעקבי הצאן, שכן הוא הביצה הבינונית כיום, וכן כתב בספר ברית שלום עמוד ר"ב.

והמלקטים שמקטנים את גודל הביצים הבינוניות שישנם כיום, יצטרכו לתרץ את שיטת החזו"א בחו"מ סימן ט"ז אות ל' שגם נקט שמשקל השעורה היא 0.05 גרם, שכתב שבגרם אחד יש 20 שעורות, ואם כן משקלה 57.6 גרם, מדוע הקטינו את משקל הביצה ל- 50 גרם בערך.

שיעור הרביעית

ה. הוכחה נפלאה וברורה משיעור הרביעית. בספר שיעורי תורה סימן א' אות ב' הביא שהרמב"ם בפ"א מעירובין הי"ב כתב והרביעית מחזקת מן המים או מן היין משקל 17.5 דינר בקירוב, ובפ"י מהלכות אישות ה"ח כתב שהדינר משקלו 96 שעורות X 17.5 דינר = 1680 שעורות, וכן כתב רבינו מנוח בפ"ז מחמץ ומצה ה"ז שמשקל רביעית הוא 1680 שעורות, והאהל מועד לתלמיד הרא"ש [שיצא לאור עם הגהות מהראשון לציון מהרא"ח גאגין], והשלשלת הקבלה, והאמרי אש בסימן ל"ג, ורביעית שהוא 1680 שעורות = 12.5 אחוז פחות מ- 1920 שעורות, שזה שיעור פדיון הבן, ומכיון ששיעור פדיון הבן הוא 96 גרם, ורביעית הוא פחות 12.5 אחוז = 86 גרם כמנין כוס.

ובספר שיעור מקוה עמוד קכ"ג הביא שבספר הזכור לאברהם [נדפס בשנת תקנ"ז], כתב ביור"ד אות ט' שמצא כתב יד מהריב"ש, שכתב שאמה היא 6 רופס שהם 24 אצבעות, ואצבע מרובעת מחזיק בתוכו 2.5 דרהם, יוצא הרביעית שהיא 10.8 אצבעות, = 27 דרהם, כפי שכתב הרמב"ם, $[2.5 \times 10.8 = 27]$ והיות וכל דרהם הוא 3.2 גרם, יוצא הרביעית 86 גרם, $[3.2 \times 27 = 86.4]$ ומתאים לגודל אצבע 2 ס"מ, והרופס שהוא טפח ארכו 8 ס"מ.

משקל הקפלה, מסורת יהדות תימן

ו. המהרי"ץ בעץ חיים ח"א עמוד ק"פ ע"ב, ועוד הרבה פוסקים תימנים השוו את הדרהם לקפלה, ומצאתי בפירוש נביאים ראשונים, לראב"ש מחכמי תימן מלפני 600 שנה, בפירוש למלכים א' שעושה החשבון שם בקפלה, וקפלה היא משקולת בת 3.2 גרם. וכן כתב בספר עריכת השולחן ח"ג עמוד רצ"ו ששקל את הקפלה ומצא שכן היא משקלה, ומצאתי בפירוש שם טוב על הרמב"ם פ"א מעירובין הי"ב שכתב שרביעית היא 2.5 אוקיות ועוד שמינית אוקיא בקירוב, [ויצא שהרביעית כ- 86 גרם] והוסיף שכל האוקיות ששיערתי בהם, הם של תימן שמשקל אוקיא הוא 10 דרהם שנקרא קפלה. ובספר מחמדי שמים עמוד תק"ו מביא את הלוח המדות של רבי שמחה קאלמאני אב"ד וויניציאה, ואחר כך משהו זאת למדות תימן ואומר שכל סלע = 6 קיפאל, ויוצא כל קפלה 3.2 גרם, ובמסורת תימן לא השתנתה מימי הרמב"ם. וראיה זו היא תימה גדולה על מקטיני שיעור הדרהם.

כלי "הצעא" מסורת תוניס

ז. בספר עלי הדס עמוד 279 מביא ששמע מזקנים בתוניס שהיה להם כלי שנקרא "צעא" המיועד למדידת הקמח להפרשת חלה והוא בדיוק מתאים לשיטת הרמב"ם, בדיוק כחשבון שהביא השיעורי תורה 1.666 ק"ג. וכתב רבי שלמה מאזוז ראב"ד גרבה שמשקל הדרהם מתבאר מדברי המהרש"ך בספרו שלום דוד סוף חלק ב' שכתב שהדרהם משקלו 16 גרעיני חרוב, ובגרם יש 5 גרעיני חרוב, ועשרה דרהם הם אונקיא, ומשקלה 32 גרם, ושיעור חלה 52 אונקיות. וכן כתב מהרמ"ז בספרו שפתי צדיק, ויוצא שהרביעית 86.4 גרם, ושיעור חלה 1.664 ק"ג, ומשקל הביצה י"ח דרהם 57.6 גרם, וכן כתב בספר

זכרי כהונה ח"א מערכה ח' אות י"ט ששיעור חלה 1.664 ק"ג, ולפי זה יוצא שהדרהם = 3.2 גרם. ובזה מופרך מעיקרו שיטת המשנים את משקל הדרהם ל- 2.83 גרם.

משקל האוקא

ח. וכן יש להביא ראיה למשקל הדרהם ממידת האוקא, [אוקאש] דכתב המקובל האלוקי הגאון רבי שמואל ויטאל בשנת ת"ל בשו"ת באר מים חיים סימן פ"ח דמשקל האוקא = 400 דרהם, וכן הביא בספר שיעור מקוה עמוד ד' מהבית דוד סימן פ"ב [נדפס בשאלונקי בשנת תצ"ז לאחר פטירתו] ששיער ארבעים סאה דמקוה ב- 259 אוקאש ושמונים דרהם, וכל אוקאש = 400 דרהם, ובספר שיעור מקוה עמוד קכ"ג הביא שהזכור לאברהם [נדפס בשנת תקנ"ז], כתב ב"ור"ד אות ט' שמצא כתב יד מהריב"ש שעושה חשבון בחביות עגולות ומרובעות כמה אוקאש יש בהם, על פי אורך האמה שיש בה 2 זרתות, או 6 רופס, וכל רופס הוא טפח = 8 ס"מ, ובכל אצבע מרובעת יש 2.5 דרהם, והנה משקל האוקא הוא 1.280 ק"ג, וכשנחלק 1.280 ק"ג ל- 400 דרהם, יוצא שהדרהם = ל- 3.2 גרם, וזה מתאים לחשבון הרופס שהביא הזכור לאברהם, שהוא 8 ס"מ, והאצבע 2 ס"מ.

ובספר מזבח אדמה הלכות מקואות מביא שהמהרי"ך בעל בתי כהונה בכתב יד הביא ששיעור מקוה הוא שלוש מאות אוקאש, וכתב שהחמיר יותר מהבית דוד משום תשובת המבי"ט בסימן קמ"ג, ויוצא שיעור מקוה 384 ליטר, והחמיר בשיעור מקוה לחשוב האמה שוחקת ל- 50.4 ס"מ, והאצבע 2.1 ס"מ, ויוצא משקל הדרהם 3.2 גרם.

וראיתי בספר קורות היהודים בתורקיה, ח"ד עמוד 142 משנת ת' [1640 למנינם] שמביא שיהודי קנה סחורה ב- 15 אוקא, והמוציא לאור כתב שאוקא שוקל 1.280 ק"ג, ובשנת ת"ס [1700 למנינם] היה דיון על כשרות דג, ומתארו ששוקל 50 אוקאס, ומשקלו ששים וארבע ק"ג, ויוצא שכל אוקא = 1.280 ק"ג, והדרהם = 3.2 גרם, [50X400X3.2 = 64.000 ק"ג] והשדי חמד הביא את הנדון הנ"ל בענין כשרות הדג ומשקלו.

בספר פנקס איסור והיתר של בית הדין מקושטא עמוד 109, מובא תקנה לקחת מהגויים רק חתיכות מלח גדולות יותר מ- 5 אוקא, שבהם אין

חשש תערובות ובהערות כתב שמשקל האוקא הוא 1.280 ק"ג. ובספר יחש המדות נדפס בורשא תר"ל מביא שכל אוקא טורקית היא 400 דרהם ומשקלה 1278.4 גרם, ומשקל זה שווה ל- 3.196 גרם לדרהם, ובכללי המדות לרבי דוד פלדמן הנדפס בסוף הקיצור שלחן ערוך, מביא שהאוקא משקלו 1.280 ק"ג והדרהם 3.2 גרם.

לסיכום הדברים ממשקל האוקא יש הוכחה ברורה שמזמן הבית יוסף, והר"ש סירילאו לא השתנה משקל הדרהם, וכבר כתב המקובל האלוקי רבי שמואל ויטאל שם בתשובה שהדרהם שיוצא בזמנו הוא הדרהם שהביאו הבית יוסף והרמב"ם ומי יהין לחלוק עליהם.

מדידת החיד"א

ט. המשנים את משקל הדרהם שהיה נהוג במסורת מדור דור. טוענים שבאמת המסורת אצל חכמי הספרדים היתה שונה, והביאו ראיה לדבריהם מספר מדות ומשקלות של תורה שכתב בזה הלשון "גם החיד"א סובר שהדרהם של הרמב"ם היה יותר קטן". שכתב במורה באצבע אות צ"ה שהביצה י"ח דרהם, שכתב שפת הבאה בכיסנין, יאכל פחות מ- 54 דראמ"ס שהם כ- 5 אונציות מעיר זו, וכתבו שהכוונה לאונציא של ליורנו, ששם הדפיס את המורה באצבע, והיות ובזמן של החיד"א האונציא שם שקלה 28.2 גרם בערך גרם כפול 5 יוצא משקל 3 ביצים 141.35 גרם חלקי 54 דרהם, יוצא הדרהם 2.61 גרם.

הנה משקל זה הוא גם פירכא למקטיני משקל הדרהם שסוברים שהדרהם הוא 2.83 גרם והרי לא מצאנו דרהם במשקל זה, והפלא היותר גדול, שבאים להביא ראיה מהחיד"א בלא ללמוד את שיטתו כראוי, דהחיד"א בספר חדרי בטן כתב שצריך שיעשה קידוש במקום סעודה, דהיינו שיאכל מזונות לפחות 3/4 אונסא לשיטה אחת שהם 6 דרהם, ולשיטה השניה אונסא ועוד שהם 9 דרהם, ובהגהות תופס חדרי בטן שם כתב, שכן משמע גם מדבריו במורה באצבע אות צ"ה שהביצה י"ח דרהם, שכתב שפת הבאה בכיסנין, יאכל פחות מ- 54 דראמ"ס שהם כ- 5 אונציות מעיר זו, וכתב שצריך להגיה שהם 7 אונציאות לפי החשבון שכתב כאן.

והחשבון לפי החיד"א יוצא שמשקל הדרהם 3.2 גרם, ו- 6 דרהם לפי הרמב"ם שוים ל- 19.2 גרם, לפי חשבון 3.2 גרם כפול 6 דרהם = 19.2 גרם, וזה בדיוק

3/4 אונסא של 25.6 גרם כפי שהביא התשב"ץ בסימן רצ"ב, והר"ן ועוד ראשונים את משקל האונציא, עיין בזה בספר שיעורי תורה עמוד קע"ה, ולשיטת התוס' דבעינן 9 דרהם = 28.8 גרם, ועל כן כתב החיד"א שלדברי תוספות הם אונסא ועוד.

ועוד הוכחה ברורה בשיטת החיד"א. שכתב בספר שיורי ברכה יור"ד סימן קע"ז ששיער בירושלים שהדינר הוא 12 פאראס והדרהם 8 פאראס עכ"ל. ולפי שהדרהם שוקל 3.2 גרם, חלקי 8 פאראס יוצא משקל הפרה 0.4 גרם. וכן מצאתי בספר פקודת אליעזר או"ח סימן של"ד שמסביר את חשבון החיד"א לגבי פדיון תענית, ויוצא לדבריו שכל פאראס משקלו 0.4 גרם והדרהם 3.2 גרם. ואומר שה- 12 פשוטים שצריך לתת עבור פדיון תענית הם 4.5 דרהם, ששוקלים 14.4 גרם, שהם 13.5 גרוש, שבכל דרהם יש לערך 3 גרוש, ויוצא משקל הגרוש 1.067 גרם, והוא משוה זאת לחשבון המור וקציעה באו"ח סימן של"ד שכתב שצריך לתת עבור פדיון חטאת 18 פשוטים, ובכל פשוט יש אחד חלקי 24 מריכש טאלר, שמשקלו 25.6 גרם, וכשנחלקו ל- 24, יוצא שכל פשוט שוקל 1.067 גרם, ואם כן יוצא שמשקל הסלע שכתב השו"ע הרב באו"ח סימן של"ד סעיף כ"ח שהוא = ל- 18 פשוטים, שהם 19.2 גרם, לפי חשבון 1.067 גרם X 18 פשוטים = הסלע 19.2 גרם בדיוק.

יוצא ברור משיטת החיד"א שהדרהם שוקל 3.2 גרם, והרי גם סבו של החיד"א בספר חסד לאברהם נוקט שהאצבע היא 2 ס"מ, שמתאים לדרהם 3.2 גרם. וממקום שבאו לעקור את המסורת של מנהג ירושלים, שמבוסס על גדולי וצדיקי עולם שהיו בארץ ומהם נמשכה המסורת דור אחר דור. אדרבא יש ראייה ברורה שטעו, והטעו, ומטעים את העולם, ויש כאן סילוף בדברי החיד"א.

ומצורף בזה תמונה של מטבע פרה משנת 1731, וכן משנת 1758 מזמן החיד"א כפי שהמציאו לידי שמשקלו 0.4 גרם.

para hahida - 0.4 gram**משקל הפשוט מליגרייש**

י. בספר שיעור מקוה עמוד ל"ו, הביא מבעל העיטור שפשוט וחצי מליגרייש שוה אורגינץ אחד, וכבר הבאנו בשם המגיד משנה שמשקל האורגינץ הוא 32 גרעיני שעורה = 1.6 גרם, ולפי זה יוצא משקל פשוט אחד = ל- 21.3 גרעיני שעורה = 1.067 גרם, דהיינו שליש דרהם מצרי, ששוקל 3.2 גרם, וכתב בספר ערך מלין בערך פשיטא, דלפשוט זה התכוון הכלבו בסימן פ"ט בשם הרא"ש מלוניל, שהאונקיא שוה ל- 512 גרעיני שעורה כמו שנקטו הרמב"ן והרשב"א, ומשקלה 25.6 גרם, שכל שעורה משקלה 0.05 גרם, והאונקיה הזו = ל- 8 דרהם, ומכילה 24 פשוטים מליגרייש, וכשנחלק 25.6 גרם ל- 24 יוצא כל פשוט 1.067 גרם, וחשבון זה כחשבון המור וקציעה שהבאנו באות הקודמת. ומכאן ראינו נפלאה שאותם שיעורים וחשבונות שנקטו הראשונים הביאו הפוסקים האחרונים, ששיעור הדרהם הוא 3.2 גרם, ובראיה זו לא דנו בספרים המשנים את משקל הדרהם.

משקל הדורו, ומסורת פוסקי מרוקו

י"א. מה שהביא בספר קרית חנה שמשקל הדרהם הוא 3 גרם, כן דייק מספר ויאמר יצחק, הנה בדקתי את הויאמר יצחק בפנים, ושם הוא כותב ששמעתי שהדורו הוא 8.5 דרהם, ולפי שחישב הקרית חנה את הדורו ל- 25.5 גרם חלקי 8.5 = משקל הדרהם 3 גרם, אלא שלא ברור לאיזה דורו הויאמר

יצחק התכוין, שהרי הדורו הספרדי החוקרים מביאים שמשקלו 26.293 גרם, ויוצא הדרהם 3.09 גרם. ולעומת זאת מצאתי בספר עדן מקדם לרבי רפאל אלבו מגדולי דייני מרוקו משנת ת"ר, עמוד קמ"ב אחרי שמביא מכתב יד קדמון את החשבון של פדיון הבן בשעורים, הוא כותב ששיעור הדרהם הוא שמינית דורו צרפתי בדיוק, ושכן הקבלה שלו מרבים שדקדקו החשבון, וכבר עמדתי על זה כמה פעמים ומצאתיו אמת וצדק, והדורו הצרפתי משקלו 25.6 גרם, אם כן יוצא שמינית הדורו 3.2 גרם בדיוק והוא משקל הדרהם. ובשו"ת מים חיים סימן י"ד הביא שהדורו שוקל 25.5 גרם והוא 8 דרהם, ויוצא חשבון הדרהם 3.1875, ובאמת לא דייק לגמרי שמשקל הדורו הוא 25.6 גרם, שמשקלו כמו מטבע קאראס דיריקולוס שמובא באות י"ב. היוצא מכל הנ"ל שיש לסמוך על דברי העדן מקדם שכותב שמדד ושקל כמה פעמים את השעורות, ויוצא שהדרהם = 3.2 גרם, ומצא שהחשבון הזה הוא אמת וצדק. ולא על הויאמר יצחק שכותב רק ששמע, וגם דלא ברור לאיזה דורו התכוין, ומלבד זאת הרי העדן מקדם מביא שכן קיבל בקבלה מרבים שדקדקו החשבון.

שיטת הכנסת הגדולה

י"ב. ראה ברורה יש למשקל הדרהם מדברי הכנסת הגדולה בהלכות פדיון הבן יור"ד סימן ש"ה, שכתב שמשקל 30 דרהם, הם קרוב ל- 4 ריאלי, והיות ו- 4 ריאלי הם כ- 100 גרם כסף נקי, ויצא ברור שחשב את משקל הדרהם ל- 3.2 גרם, ו- 30 דרהם = 96 גרם, ומשום כך כתב שזה קרוב ל- 4 ריאלי, ואחרי שסיכם השיטות כתב, מכיון שראיתי מחלוקת הפוסקים בשיעור פדיון הבן יש להחמיר ולתת 4 ריאליש, ולא כמו שראיתי יחד עשיר ואביון שנותנים שלושים דרהם, וצריך להבין כוונתו, שהרי השו"ע ביור"ד סימן ש"ה פסק לתת 30 דרהם, ומדוע שלא יצאו ידי חובה בזה, ונראה לומר שהשו"ע פסק לתת משקל של 30 דרהם דהיינו משקל 96 גרם כסף נקי, ומכיון שאנשים היו נותנים את הדרהמים עצמם, והרי אפילו ששקלו 3.2 גרם, תכולת הכסף שבהם היא פחות מזה, וממילא יוצא שלא נתנו כסף נקי בשיעור המספיק, על כן כתב לתת 4 ריאלי שהם כ- 100 גרם. ובספר פרי האדמה [נדפס בשנת תקי"ז] כתב בהלכות בכורים פרק י"א הלכה ו' שהמנהג בירושלים דור אחר דור להחמיר ולתת 31 דרהם כסף מזוקק, והמקור הוא ממה שכתב בכנסת הגדולה לתת 4 גרשוש ריאליש, ויוצא שיעור פדיון הבן 99.2 גרם. והשולחן

גבוה [נדפס בשאלוניקי שנת תקמ"ד] ביור"ד חלק ג' סימן ש"ה, כתב בשם שיורי כנסת הגדולה, שצריך לתת קרוב ל- 4 גרשוש ריאליש, שהם כ- 100 גרם, וכתב קרוב ל- 4 גרשוש, לפי שסבר שהשיעור הוא 96 גרם. ורבי חיים פלאג'י כתב בספר רוח חיים יור"ד סימן ש"ה, לפי שיש הפרש בפוסקים האם הדרהם שוקל 61 שעורות, או 64 שעורות, על מנת לצאת ידי חובה צריך לתת 32 דרהם כסף מזוקק, והביא שהשולחן גבוה כתב שהוא קרוב ל- 4 מטבעות קארא דיריקולוס.

והכסא דברכתא נדפס בסוף ספר קרית ספר למאירי, כתב שאותם המטבעות הנקראים במקומנו קאראס דיריקולוס הם כסף מזוקק, וכל אחד מזה המטבעות שוקל 8 דרהם בדיוק, ואם כן הרוצה לקיים מצות פדיון הבן די שיתן 3.75 קאראס, ומהיות טוב יתן 4 קאראס, והיות וכל דרהם 3.2 גרם כפול 8 קאראס = 25.6 גרם לקאראס, ו- 3.75 קאראס הם 96 גרם, וארבע קאראס הם 102.4 גרם.

והנה בספר מדות ומשקלות של תורה עמוד קמ"ב, מצא שהכנסת הגדולה הוא פירכא לשיטתו שמקטין את שיעור הדרהם, על כן החליט לשנות את הגירסה וכתב שמה שכתוב ד' גרוש הוא טעות המעתיק, וצריך להיות ג' גרוש דהיינו שפדיון הבן כ- 75 גרם, ויוצא הדרהם בערך 2.5 גרם, ודברים אלו אי אפשר לאומרם ולא מתקבלים על כל בר דעת, להחזיק את גדולי הפוסקים לטועים, ולומר שהפרי האדמה, והשלחן גבוה, ורבי חיים פלאג'י, שהעתיקו ודייקו בדברי הכנסת הגדולה, לא הרגישו בטעות כזו, וחייבו לתת לכהן 25 אחוז יותר ממה שחייבים, ובכלל איפה מצא דרהם שמשקלו 2.5 גרם בערך. ועוד לגירסתו זו שיוצא הדרהם 2.5 גרם, היא סתירה לדבריו ולדברי המלקטים שחושבים הדרהם ל- 2.83 גרם, מסקנת הדברים שכל דבריו בזה אינם אלא פרי הדמיון.

מסורת הדורות

י"ג. הראשון שעורר את הגאון רבי חיים נאה שאולי צריך לבדוק גם מה דעת החוקרים מאומות העולם הוא הרב הגאון מנחם צבי איזנשטט בספרו מנחת צבי, כמבואר שם בסימן מ"ט ששאל את אאזמו"ר האם בדק את הוכחות החוקרים מאומות העולם במידת הדרהם ? וענה לו אאזמו"ר שהוא בדק גם

אותם אבל אין מקום להזכירם בספר הואיל ואנן אזלינן בתר חכמי ישראל ומסורתם. והנה המנחת צבי בסימן נ' בתשובה ששם מנסה לתרץ את דברי הרמב"ן על פי חשבון תורת האיסלם, ומביא מהחוקרים הנ"ל בהקדמה, שבתחילה היה הדינר כ- 4.72 גרם, ורק בשנים מאוחרות יותר הורידו אותו ל- 4.54 גרם, ואחר כך הורידו אותו ל- 4.25 גרם. ועוד הביא שם מהחוקרים שבשנים של הרמב"ן 1251 למנינם התחילו הצלבנים בצור להנפיק מטבעות שכתוב עליהם דינר ושוקלות כמו אצל הערבים, ומשקלם היה 3.2 גרם, וכותב אולם יש לשער שהיו מטבעות כבדות מאלו שלא יתכן שזה משקל הדינר, ולא זכה להבין שזה המטבע המקביל לדרהם. וזה פירכה גמורה לשיטת המלקטים שאומרים שלא היו בזמן הרמב"ם דרהמים במשקל 3.2 גרם, דהרי אנו רואים שהצלבנים עשו דרהמים כמו אצל הערבים.

מצורף בזה מטבע מזמן הרומאים שכתוב עליו דינרוס ומשקלו 3.2 גרם.

Weight	3.2 grams
Composition	Silver
Diameter	19 MM
Face value	1 Roman Empire denarius

משקל האשטרליניש

י"ד. ראיתי עוד במנחת צבי בתשובה הנ"ל שיש לו שם טעות יסודית, והעתיק ממנו בספר 'המדות ומשקלות של תורה' ונמשכו אחריו כל המלקטים אחריו בשיטת העתק הדבק בלי לבדוק הדברים לעומקם, ובמה דברים אמורים: שמפרשים את דברי הרמב"ן שכתב שלגאונים הסלע שוקל 12 אשטרליניש, הכוונה לשטרלינג האנגלי שמשקלו 1.41 - 1.36 גרם, והרי הרשב"א שחי בספרד כתב בתשובה אלף י"א שהוא אשטרליניש ברצלוניש שמשקלו 1.6 גרם, והרי רובם ככולם של הראשונים שהביאו את המטבעות הללו היו

בספרד ובודאי דכוונתם למטבע ספרדי, וממילא אין שום קשר לשטרלינג האנגלי, הפוסק היחיד שאפשר לתלות בו שכוונתו לשטרלינג האנגלי הוא מה שהביא הריב"א על התורה בפרשת משפטים בשם רבינו אליהו מנחם מלונדריש. והנה המציאו לידי מטבעות פני אנגלי משנת 1145 שמוכרים כיום באוקשן באנגליה, ומשקלו 1.6 גרם, וזה דלא כפי שהביאו המלקטים שהאשטרלניש משקלו 1.41 - 1.36 גרם, ובספר שיעורי תורה עמוד ק"ח הביא שהראשונים הביאו את המטבע הזה במספר שמות כמו ארגינץ ארגינש וכו' וכולם באותו משקל של 32 שעורות, ויוצא משקלו 1.6 גרם. ונראה להביא ראיה ברורה שמשקל האשטרלניש הוא 1.6 גרם מדברי הארחות חיים מלוניל, שכתב בהלכות כתובה, ש- 2 ארגינץ שווים דינר ברצלוני בקירוב, ודינר ברצלוני משנת 1200 עד שנת 1500 היה משקלו 3.15 גרם, ועל כן מובן מה שכותב בקירוב, ששתי ארגינץ שוקלים 3.2 גרם, ולדברי המלקטים הרי שתי ארגינץ הם 2.82 גרם, קשה דמה שייך לומר שזה בקירוב ל- 3.15 גרם. ובפירוש למסכת אבות לרבי מתתיהו היצירי תלמידו של רבי חסדאי קרשקש פרק ו' מ"ד כתב, דפלגא דזוזא הוא ארגינץ וחצי למשקל ברצלונה, $48 =$ שעורות ויוצא חצי זוז 2.4 גרם, והזוז שהוא דרהם וחצי = 4.8 גרם.

בספר שיעור מקוה עמוד ל"ד הביא שהארחות חיים בהלכות פדיון בכורות כתב שלדברי רש"י שכתב בב"ק דף לו: שהדינר הוא משקל זהוב קושטנטינה, ומשקלו 2.5 אשטרלניש $1.6 \times$ גרם = 4 גרם, $80 =$ גרעיני שעורה, והוא שישית פחות מדינר הגאונים, ששוקל 4.8 גרם, $96 =$ גרעיני שעורה, כפי שכתב הרמב"ן במכתבו מעכו, והראב"ה כתב בשם רבי אליקים הלוי "והדינר משקלו זהב בומנט" ובמבוא לספר ראב"ה כתב המו"ל בהערה 7 שצריך לומר רומנט, וראיתי בספר מדות ושיעורי תורה להרב בניש עמוד שפ"ה, שבדק את המטבעות של הקיסר רומנוס ה-4 ושוקלים 4 גרם ויש מעט יותר, ונשאר בצריך עיון על שיטתו שמקטין את דינר הגאונים, דיוצא שרש"י והגאונים הם אותו שיעור, ואיך כתב הרמב"ן שיש בניהם שישית. על כל פנים יוצא ברור שמשקל האשטרלניש הוא 1.6 גרם, ולגאונים שהדינר 3 אשטרלניש = הדינר 4.8 גרם. ולפי דברינו יוצא הכל כפתור ופרח בדברי הרמב"ן שהדינר של רש"י קטן בשישית מדינר הגאונים, והוא 4 גרם.

לסיכום הדברים כבר כתב המגיד משנה בפ"א מעירובין הי"ב שאם תדע משקל הארגינש שהוא 32 שעורות תדע את כל השיעורים כולם, וממילא דאם טועים בשיעור המטבע הזה, ומחשבים הדינר כפי שחשבו את משקל שטרלינג האנגלי, יוצא שמסלפים האמת ומסורת הפוסקים, וגוררים הטעות

לא

- מסורת משקל הדרהם -

לכל השיעורים כולם.

מצורף תמונות של מטבע חצי דרהם, 1.6 גרם, שיצא באימפריה העות'מאנית.
וכן של פני אנגלי משנת 1145 1.6 גרם = למשקל האורגינץ.

Country Ottoman Empire

Years 1223 (1828-1829)

Calendar Islamic

Value 1 Kuruş (1)

Metal Silver (.833)

Weight 1.60 g

Diameter 22 mm

Thickness 0.2 mm

פני אנגלי משנת 1145 ומשקלו 1.6 גרם

Aethelred II London Penny

(S. 1148 (Spinks Coins of England & The United Kingdom

Silver - 1.6g - diameter of 21 mm

The coin in the pictures is the actual coin available

משקל האוקיא בירושלים

ט"ו. וכן יש להביא ראיה ממידת האוקיא שכתב בספר שיעורי תורה עמוד קע"ה שהכפתור ופרח סימן ט"ז הביא שיש בארץ ישראל שתי אוקיות, אחת ששוקלת 75 דרהם ואחת שוקלת 66.7 דרהם, וכתב שאותה חלוקה בדיוק ישנה גם כיום באוקיות, ובירושלים האוקיא שוקלת 75 דרהם, = 240 גרם, ויוצא כל דרהם 3.2 גרם. וכן כתב רבי מיוחס בכ"ר שמואל בספר פרי אדמה בשנת תקי"ז ח"א דף קמ"א. והמנהג בירושלים הוא, להפריש חלה משבע אוקיות, שכל אוקיא 75 דרהם, וכל דרהם 3.2 גרם, ויוצא שיעור הפרשת חלה בברכה לשיטת הרמב"ם 1.666 ק"ג, וזה הוכחה ברורה שמזמן הכפתור ופרח לא השתנה משקל הדרהם.

הוכחה ברורה למשקל השקל והדרהם מהרמ"א ומתלמידו.

ט"ז. בספר זכרון משה לרבי משה הלפרין תלמיד הרמ"א סימן כ"ז כתב, שכתב הסמ"ג עשין סימן מ"ה שקבלת הגאונים שהשקל 384 שעורין [דהיינו 19.2 גרם] והוא משקל 2/3 מטאליר כי משקל הטאליר מכסף מזוקק כגון ריאלי 9 דראמין, [ויוצא משקל הטאליר $3.2 \times 9 = 28.84$ גרם] וכן נמצא השקל במערה בביתר שעבר עליו מזמן שנעשה 1500 שנה, ושקלוהו והיה משקלו 6 דארמין [$6 \times 3.2 = 19.2$ גרם לשקל, וכל דרהם 64 שעורות, $64 \times 6 = 384$] וכן נוהגין בארץ ישראל לפדות ב- 3.33 טאליר. [דהיינו כ- 96 גרם]. והטאליר = 36 גדול פוליש. [ו- 28.84 גרם שהוא הטאליר לחלק ל- 36 = משקל הגדול פוליש 0.8 גרם, ושוקל 16 שעורות, וכל שעורה 0.05 גרם].

ואף על פי שלא חדשתי בזה הדין כלום, אפילו הכי כתבתיו להודיע לבני חוץ לארץ, מנהג ארץ ישראל לנהוג כמותם עכ"ל.

והנה בדבריו יש חידושים גדולים, א' שנהגו כמו שהרמ"א הביא בדרכי משה בשם המרדכי, לתת 40 דוקטים, שכל דוקט שוקל 48 שעורות, ויוצא פדיון הבן 1920 שעורות, וכדברי המחבר שהם 30 דרהם, שהם 96 גרם. ב' שמצאו שקל כמשקל הגאונים ויוצא שמשקלו היה 19.2 גרם, והוא הרבה יותר גדול מכל השקלים האחרים שנמצאו, ובהקדמה לספר שיעורי תורה, הביא שהשקל שהרמב"ן מצא, גם כן היה יותר גדול מהשקלים האחרים שנמצאו.

וכתב המג"א בסימן של"ד סעיף ל"ד שגדול פוליש = מעה, והוא אחד מכ"ד בסלע, יוצא מדבריו שהמעה = 0.8 גרם והסלע 19.2 גרם כדברי הזכרון משה. [ועיין לעיל אות ב' במה שכתבנו במשקל האשפירן].

מצורף בזה תמונה של הגדול פוליש מזמן הזכרון משה, כשלושים שנה לפני חיבור המג"א, שמשקלו 0.8 גרם, והוא רבע דרהם ששוקל 3.2 גרם, ותמונה של הטאליר שמשקלו 28.89 גרם.

Country	Polish-Lithuanian Commonwealth (Elbing)
Years	1632-1635
Value	3 Polker = 1/24 Talar
Metal	Silver
Weight	0.8 g
Diameter	20 mm
Thickness	0.2 mm
Shape	Round

Features	
Country	German states (Augsburg) 🇩🇪
Year	1626
Value	1 Thaler (1)
Metal	Silver
Weight	28.89 g
Diameter	44 mm
Shape	Round

חשבון השקל לצדה לדרך

י"ז. בספר שיעורי ציון סימן א' הביא שבספר צדה לדרך לתלמיד רבי יהודה בן הרא"ש, במאמר א' כלל ה' פרק א' כתב, שחמש סלעים לדברי חכמי צרפת הם 2.5 אוקיות, ולדברי המחדשים שהם שיטת הגאונים הם 3.75 אוקיות, ובמאמר א' כלל ד' פרק י' פסק כדברי הגאונים, שכתב ש- $\frac{1}{3}$ שקל = $\frac{1}{4}$ אוקיא, ויוצא משקל של שליש שקל = 6.4 גרם, ואוקיא זו לחשבון הראשונים משקלה 25.6 גרם, ו- $\frac{1}{4}$ אוקיא = 6.4 גרם, ועיין בספר שיעורי תורה עמוד קע"ה שמביא, שחשבון 25.6 גרם לאוקיא הוא גם להר"ן סוף כתובות, וכן כתב התשב"ץ ח"ב סימן רצ"ב, וראה לעיל אות י' בחשבון אוקיא זו. ויוצא משקל השקל שהוא $\frac{3}{4}$ אוקיא זו = 19.2 גרם בדיוק, והדרהם 3.2 גרם, ופדיון הבן 96 גרם בדיוק. ובספר מדות ומשקלות של תורה עמוד קי"ז הביא את הצדה לדרך, וטעה בחשבון האוקיא, שחשב שכוונתו לאוקיא של קולוניה ויצא לו השקל 21.25 גרם.

משקל הרוטל הירושלמי

י"ח. בירושלים היה כלי הנקרא רוטל שהיה מיועד למדידת דברים לחים, והיה מכיל 900 דרהם ותכולתו 2.880 ליטר, יוצא לפי החשבון שכל דרהם = 3.2 גרם. ובספר שיעורי ציון עמוד ע"ג מביא ששיעור ט' קבין הוא משקל 216 ביצים שהם 3,888 דרהם, כפול 3.2 גרם = 12.442 ליטר = כ- 4.33 רוטל ירושלמי. ובספר חרבות ירושלים נדפס בשנת שצ"א כתב בפרק כ"ב, שהתחייבו לתת מס מאה רוטל קפה, וכתב המהדיר שרוטל משקלו 2.880 ק"ג, ומצינו שמשקל הרוטל לחשבון זה היה כבר לפני 500 שנה, בספר מסעות ארץ ישראל לרבי משה באסולה משנת רפ"ב [1522] עמוד כ"ב כתב, שמאה רוטלי יין בירושלים הם 600 ליטרא שלנו, ועוד כתב בעמוד ד' על מחיר השעוה בטריפולי והרוטולו שהוא 6 ליטרי ווניציאני, וכן כתב באגרת ר' דוד די רומי בשנת רצ"ה נדפס באגרות ארץ ישראל עמוד 187, וכשנחלק 2.880 ליטר שהוא משקל הרוטל, ל- 6 יוצא הליטרא של ווינציה 480 גרם, והוא הליטרא משקל הגס שמביאים הפוסקים דהיינו מאה מנה, ויצא משקל הדרהם 3.2 גרם, ובשער המדות שנדפס בהקדמה לתנ"ך של ווינציה בשנת ת"ח, מוזכר שהיו שתי ליטרות בווינציה, אחת היא מה שנקראת משקל המארקו, והשניה משקל הגס, ושהאוקיה מורכבת מ- 12 דרהם, שכל

דרהם שוקל 64 גרעיני שעורה של ווינציאה, השווים ל- 0.05175 גרם, ויצא שהאוקיה שקלה כ- 39.74 גרם, והליטרא הגסה שוקלת 477 גרם, ונקראת בפי החוקרים פזו גרוסו, והיא שוקלת בשליש יותר מאוקיאת המארקו שמביא גם הבית דוד בפירושו על מסכת פאה פ"ו מ"ו.

ובספר פחד יצחק עמוד קע"ו, כתב איסר חצי פונדיון כסף קאראטו אחד, איפה חטים 42 ליטרין למשקל הגס של וינציאה, איפה קמח 36 ליטרין, ויוצא עשירית האיפה שהוא שיעור חלה 3.6 ליטרין כפול 477 גרם = 1717.2 גרם, וחשבון זה הוא מעט יותר מהחשבון שיוצא לשיעור חלה 3.6 ליטרין כפול 477 גרם = 1717.2 גרם, וחשבון זה הוא מעט יותר מהחשבון שיוצא לשיעור חלה לרמב"ם, היות שגרעין שעורה היה נחשב באיטליה ל-0.05175 גרם, ושיעור חלה הוא 43.2 ביצים, וכל ביצה היא 18 דרהם, וכל דרהם 64 שעורות = 1152 שעורות, ויוצא ששיעור חלה הוא 49,766 שעורות, שהם 2575.7 בלח, והשיעור בקמח שהוא קל בשליש מהמים = 1717.2 גרם

מדת הקותילא

י"ט. בתרגום השבעים זקנים לתורה פרשת מצורע תירגמו את המילה לוג קותילא וחוקרי המדות העתיקות מביאים שמדת הקותילא היתה כ- 330 סמ"ק, וכשנחלק זאת לרביעית יוצא 82.5 סמ"ק והוא קרוב לחשבון הגאונים, ולפי חשבון הגמרא בפסחים קט. רביעית של תורה אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע, יוצא האצבע כ- 2 ס"מ.

האם חלו שינויים במשקל הדרהם

כ. הנה מזמן הב"י שלטה האימפריה הטורקית בארץ ישראל עד זמן מלחמת העולם הראשונה, וכתב הר"ש סירילאו שהיה מגולי ספרד, בירושלמי פאה פרק ו' הלכה ה' "והזוז ששה מעין דהוא דרהם וחצי ממלכות תורקייא" ובזה לית מאן דפליג שלא חל שינויים בדרהם מהזמן של שלטון הטורקים, וראיה ברורה לזה דהנה בספר כללי המדות לרבי יוסף שלמה דאלמאדיגו הנקרא היש"ר מקנדיאה, כתב בשנת שע"ה בריש הלכה כ"ד שהרביעית ז"ך דרהם, והארצות החיים סימן י"א ס"ק כ"ג והחוט השני בסימן צ"ז הביאו ממנו

שכתב בשם חכמי המדות שהאגודל כמו 2 שעורות לארכן, ויוצא האגודל 2 ס"מ, והחסד לאברהם בשנת שע"ט כתב שהשיעור של הרמב"ם כ"ז דרהם וכל דרהם שוקל 64 שעורות, שוה למידת האצבעות, דהיינו 2 ס"מ האצבע, וממילא הדרהם 3.2 גרם, וכן כתב רבי שמחה קאלמאני אב"ד ווינצ'אה בלוח המדות בשנת ת"ח, ומביא גם את גודל האמה, ויצא חשבון האמה שלו 48 ס"מ,

ובספר עיקרי הד"ט הלכות מקוואות הביא את הפחד יצחק שכותב שהכשיר על פי חשבון זה את המקוה בפירנצי, וכתב בספר חמדת ימים לרבי בנימין הלוי דיין בצפת [ש"ל - תל"ו] ונדפס בשנת תצ"א על ידי הראשון לציון מהרי"י אלגאזי, ששיעור כזית מצה בליל הסדר הוא כחצי ביצה ט' דרהם, ובספר באר מים חיים סימן פ"ח שנדפס בשנת תשכ"ו מכתבי יד של הגאון המקובל האלוקי רבי שמואל ויטאל בנו של גדול תלמידי האר"י ז"ל המקובל האלוקי רבי חיים ויטאל זצ"ל שהיה מגדולי הדור וחי זמן קצר אחרי הב"י, ובספר שיעורי מקוה עמוד קע"ב מזכיר שיש כתב יד כזה, כתב בשנת ת"ל בחריפות גדולה לומר שהשיעורים לא נשתנו, ומשוה את הדרהם למטבעות שהיו במצרים בזמנו, וכן הביאו השיעור הזה כסדר כל הפוסקים הספרדים לכל אורך הדורות, בשו"ת בית דוד בשנת ת"ע, כתב שדרהם שלנו כדרהם של מצרים, וכן האגודל הוא 2 ס"מ, ומרא דארעא ישראל הגאון בעל הפרי האדמה בשנת תקי"ז, כתב שהביצה שוקלת י"ח דרהם, ואם כן הביצה שוקלת 57.6 גרם, ובספר שולחן גבוה נדפס בשנת תקמ"ד, ומשנת תק"ן והלאה כתבו כן החיד"א, הבתי כנסיות, בעל החסדי דוד על התוספתא, המון חוגג, והנר מצוה, ובעל הפלא יועץ בשנת תק"פ, והמראה עינים, ובספר עדן מקדם בשנת ת"ר כתב שחשבון זה הוא אמת וצדק, ובשו"ת מעשה אברהם בשנת תר"י, והגאון רבי חיים פאלג'י רבה של איזמיר, כתבו שהנסיון יוכיח שהדרהם שוה לאצבע הבינוני, ושכן הוא הקבלה מרבתינו הגדולים משנים קדמוניות, וכן כתב בפתח הדביר, והוסיף שכן הוא המנהג בכל הארצות הסובבות את ארץ ישראל, וכן הוא בבית מנוחה, ובזכור ליצחק, ובשדי חמד, והבן איש חי, והכף החיים, והאור לציון ועוד פוסקים.

ובמציאות יש היום אפשרות לקנות מטבעות טורקיות מלפני ארבע מאות שנים [משנת 1600 למנינם] שמשקלם 3.2 גרם. וכן חלק מהפוסקים השווה הדרהם לאצבע שהיא 2 ס"מ. אם כן יוצא משקל הדרהם 3.2 גרם.

סיכום הדברים: הטלת הדופי והזלזול שכותבים המלקטים שכל מנהג ירושלים

יסודו בטעות, למרות שכל הגדולים שהיו בה ללא יוצא מהכלל נקטו כדבר פשוט, כפי שמובא בהקדמה לספר שיעורי מקוה שמשקל הדרהם 3.2 גרם ועל פי זה נהגו בשיעור חלה להפריש בברכה מ- 1.666 ק"ג, הוא הטלת דופי על כל הפוסקים מזמן מרן הב"י והלאה שהביאו המשקל בדרהם, שכולם טעו ולא ידעו שהממשלה הטורקית הגדילה את משקל הדרהם. היתכן לתלות בוקי סריקי בכל גדולי הפוסקים, בגלל שמצאו במוזיאונים כמה מטבעות ששוקלות פחות.

מדות אורך ומדות נפח

כ"א. ראיתי בספר מדות ושיעורי תורה במילואים והוספות לספר עמוד תקי"ב שכתב וז"ל שבפרק ה' סעיף י' כתבנו על פי דברי הגאון רבי חיים נאה שמדידת האגודל של חכמי ספרד היתה כשיעור 2 ס"מ, וכתב שחוזר בו מפני שמצא בספר קרית אריאל שמערער על קביעה זו, ומוכיח מכמה מחכמי הספרדים, הברכות מים, הזבחי צדק, והבן איש חי, והגר"ח פלאג"י, שבשיעור האורך הם סברו כמו השיעור הגדול. [שיטת החזון איש] זאת אומרת שמחלק בין מדות האורך והנפח, והרי רבי חיים פאלג"י והבן איש חי כתבו במפורש שהרביעית היא 27 דרהם, ויוצא הרביעית 86 גרם, ויוצא האצבע 2 ס"מ, אלא דחידש לנו הרב בניש בשם הקרית אריאל פשט חדש בדעת גדולי חכמי הספרדים דאין מדת הנפח דהיינו שיעור רביעית נוגע למדות האורך, של האגודל הטפח והאמה, שבהם הם סוברים כשיעור הגדול. ודבריו אלו אי אפשר לאומרם כלל, וכל בר בי רב יודע את הגמרא המפורסמת שהיא יסוד השיעורים, דאיתא בפסחים דף קט. קסתא דמוריסא דציפורי היא הות כמין לוגא דמקדשא, ובה משערין רביעית של פסח, ורב חסדא אומר ששיעור רביעית הוא 2 אצבעות על 2 אצבעות בגובה 2.7 אצבעות, ושיעור מקוה אמה על אמה ברום שלש אמות, ושיערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה, ועוד דדבריו נסתרים מרמב"ם מפורש בפ"ו מבכורים הט"ו שאומר ששיעור חלה הוא כלי בגודל 10 על 10 אצבעות ברום 3 ותשיעית אצבע, שוה ל- 43.2 ביצים שהם 86.6 סלע, שהם 520 דרהם, אם כן יש הוכחה מפורשת מהגמרא והרמב"ם שמדת נפח ומדת אורך, קשורים אחד בשני, כמו טבעות בשרשרת, ואיך העלה בדעתו, לחלק בין הדבקים.

ועוד דאיך אפשר לומר כך בדברי רבי חיים פאלג"י דהרי כתב בספרו חיים

לראש דברים ברורים דהנכון לשער במדת "אצבע בינוני" ואז יבוא "בדקדוק משקל ז"ך דרהם", והקשה על זה ממה דכתב הרמב"ם לשער האגודל ברוחב 7 שעורות, [ולא עלה על דעתו לתרץ כפי שהביאו הפוסקים שהכוונה על צדן] מכל מקום בסיכום הדברים כתב ברם להלכה ולמעשה נראה לענ"ד כמו שנהוג עלמא ומנהג אבותינו בידינו, וכן היו אבותינו רבותינו הרבנים הגדולים קדושים אשר בארץ המה מימות עולם ושנים קדמוניות, שכולם היו משערים שיעור רביעית ב- ז"ך דרה"ם, ששיעורו במידת "גודל" אדם בינוני, עכ"ל. וכן כתב מפורש החסד לאברהם במעין השני נהר ס', שז"ך דרהם שוה לאצבע הבינוני שהיא 2 ס"מ, וכן הבאנו באות ח' מהריב"ש.

ובספר עיקרי דינים סימן כ"ב כתב וזה לשונו, הכלל העולה שאמת הוא ששיעור מקוה בביצים דוקא, כדמוכח בהדיא ממה שכתבו 40 סאה, ואם אחר כך נתנו לנו גם כן שיעור אמה על אמה ברום שלוש אמות הלא לאמונה אחר שאמרו שהכל שיעור אחד, כן יהיה וכן יקום לעולם.

חומרא בענין מקוה

כב. כתב בספר שיעור מקוה עמוד ב' שנשאלו הבית יוסף והמבי"ט מהמקוה הישנה בדמשק שמדדו אותה, ולא התאימו מדידת האצבעות שבהם המקוה היתה חסרה מעט, לעומת משקל המים כפי שפסק הרמב"ם שרביעית משקלה 27 דרהם, ויצא הרבה יותר ממ' סאה, ועל זה ענה הבית יוסף שהעיקר המדידה היא במדת האצבעות כי חשב שלא שקלו נכון את המים, והמבי"ט ענה שהמים של דמשק שוקלים יותר ממי הנילוס של הרמב"ם, וכתב עוד שהמים היו עכורים ומעורבים בטיט ולכן שקלו יותר, ושלח להם מדה באורך טפח, שחשש שלא דייקו במדידה, ועיין שם בעמוד ג' שמביא שה'ברכות המים' מדד את המקוה בירושלים לפי השיעור שכתב הבית דוד שהוא 259 אוקאש ושמונים דרהם, שהם 331.7 ליטר, ומצא שהוא חצי שיעור מהאצבעות, [לכאורה נראה שחשב את האצבע ל- 2.5 ס"מ, ועל כן יצא לו כפול מחשבון הבית דוד, שסובר שהאצבע היא 2 ס"מ, אלא דראה בסמוך מה שהבאנו בזה מהחיד"א, שהמדידה לא היתה מדוייקת], ותירץ הברכות מים שאין מדידתו סותרת לשיעור הרמב"ם בדרהם, שאפשר שהמים של הרמב"ם היו קלים והמים בירושלים כבדים, והקשה בספר שיעור מקוה דאם הם סברו שהשיעור כפול מדוע לא שינו גם את שיעור הרביעית,

והפוסקים נקטו שהוא ז"ך דרהם, וכן בשיעור חלה נהגו להפריש בברכה מ-7 אונקיות, ולא יצא שום פקפוק על שאר השיעורים, ותירץ דמה שהחמירו הוא דוקא לענין מקוה שהוא איסור כרת מפני שכבר כתב התשב"ץ שבמקוה צריך לתפוס את כל החומרות, על כן הסכימו שלא לסמוך על המשקל, ולא כחולקים על הרמב"ם ח"ו, אלא מפני שסברו שאין להשוות בין מים למים, ומים של ירושלים אפשר שהם יותר כבדים, אבל שאר השיעורים, חלה, רביעית, כביצה וכזית, שאינם חמורים כמו מקוה, לא חשבו כלל לשנות מן המקובל, ובטלו דעתם והמדידות שלהם ותלו יותר בעצמם שהמדידה שלהם אינה מדוקדקת מלתלות בשינוי בין מים למים שהוא דחוק, ולמעשה אין חומרא במקוה נוגע לשיעור המדויק שצריך להיות מעיקר הדין שהאצבע היא 2 ס"מ.

ומצאתי שהחיד"א בספר חיים שאל סימן ע"ד אות י"ט דן על המקוה הזו בירושלים, שיצא עליה ערעור שאין המדה בנפח מתאימה לאורך האמה וחסר בשיעור, וכתב שבדק המקוה לאחר שרוקנו את המים ממנה, ומה שלא עלתה בידם לדייק במדידת האמה היא מפני שהמקוה היתה עקום ועקוש, ועל כן צוה לעשות כלי בגודל 10 אצבעות מרובעות, ושפכו למקוה 44 פעמים ועוד, [דהיינו אמה שוחקת ש- 44 פעמים ועוד = 44.118 אצבעות מרובעות, דבאמה רגילה יוצא 40 סאה, 41.472 אצבעות = 3X24X24X24] ומצאו שהשיעור הקודם היה כדת וכדין, וייטב בעיני הרבנים ונעשה כרוז לבטל הערעור, ושקט הערעור.

עוד הוכיח בספר שיעור מקוה בראיה נפלאה וחריפה מדברי הבית יוסף והמבי"ט, דמדת הדרהם לא נשתנתה מזמן הרמב"ם ועד זמן הבית יוסף, דאם נאמר שנשתנה מדת הדרהם אם כן השאלה מהמקוה הנ"ל לא מתחילה, דמשקל דרהם הרמב"ם לחוד, ומשקל דרהם זמן הבית יוסף לחוד, ואין שום מקום לשאלה הנ"ל.

היוצא מהדברים הברורים הנ"ל א] דאין חילוק בין מדת אורך האמה והאגודל, לבין מדת הנפח, והמשקל של הדרהם, וזהו יסוד היסודות של השיעורים והמפתח לדברי הפוסקים שעסקו בעניני שיעורים. ב] דרואים אנו מהמעשה דמקוה הנ"ל ששיעורים נמסרו לגדולי ישראל והם שהכריעו בענינים הנ"ל, וכבר כתב כ"ק האדמו"ר מגור בעל הפני מנחם להרב בניש ומה טוב שלא הכריע בענינים אלו.

משקל הדינר והזוז

כ"ג. כתבו התוס' בבכורות דף מט: ד"ה אמר, שהיתה קבלה ביד רש"י מרבתי, שזוז הוא דינר של כסף ומשקלו של זהב. וראיתי בפירוש ראשון לציון פאה פ"ו מ"ו שאומר שדינר שוה לזוז, אלא שדינר הוא מזהב וזוז הוא מכסף, וכן כתב בספר התשב"י דף ט"ז, וכן כתב החסד לאברהם מעין השני נהר ס', ומשקלו 4.8 גרם, והוא דרהם וחצי.

מצורף תמונה של דינר זהב שיצא בטורקיה ומשקלו 4.8 גרם. וכן מטבע משלטון הפרסים מזמן הגמרא 4.74 גרם.

Country Ottoman Empire
 Years 1230-1236 (1815-1821)
 Calendar Islamic
 Value 2 Rumi Altin (72)
 Metal Gold (.956)
 Weight 4.8 g
 Diameter 28 mm

Country (Sassanid Empire) Persia (ancient)

Years 241-272

Value 1 Drachm (1)

Metal Silver (.599)

Weight 4.74 g

Diameter 25 mm

אשר נמצא הגביע בידו

כ"ד. אחרי שהדפסנו את הספר קצות השלחן הערות למעשה, ובהקדמה שם הבאנו שהמשנה ברורה בסימן רע"א אומר שמנהג העולם הוא כפי השיעור הקטן, ולא כשיטת הצ"ח, וכן החפץ חיים היה מקדש בכל שבת על גביע קטן, וכן הגביע של רבי ישראל סלנטר שהיה אצל המשגיח הגרא"א דסלר והיה מקדש עליו בכל שבת, סיפר לי יהודי שהחזו"א בא לביקור בביתו של אחיו, רבי מאיר קרליץ זצ"ל וראה שהגביע שלו קטן, והתפלא איך הוא עושה קידוש על גביע קטן, ואמר לו שאינו יוצא בו ידי חובה, וענתה לו אשתו של רבי מאיר, שאת הגביע הזה קיבלנו בירושה מאבי רבי שלמה כהן בעל החשק שלמה מוילנא, שעשה עליו קידוש כל ימיו, ואתה אומר שאבי לא יצא ידי חובת קידוש, והחזו"א לא ענה. וכן היה מעשה עם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שאחד המשמשים טען שאין זה מדויק שהגדולים היו עושים קידוש על גביעים קטנים, והרב אלישיב הוציא את הגביע של סבו בעל הלשם, והראה לו שהוא כשיעור הקטן. וכן סיפר הרב לבנברג מלונדון שהסבא שלו הגאון רבי משה שאצקס האב"ד דלומזה קיבל מתנה לחתונה גביע מבן דודו רשכבה"ג רבי חיים עוזר גרודזינסקי, וגודלו כשיעור הקטן. וכן הוא הגביע של האדמו"ר מפרימשלן, שהיה ברשותו של הגה"ח רבי אלחנן הלפרין זצ"ל

מלונדון, והפני מנחם כתב שהעיקר הוא כשיעור הקטן, כפי שפוסק הגאון רבי חיים נאה ולא פחות משיעור זה, והביא עדות על האדמו"ר האמרי אמת, דאפילו שהיה חולה והיה קשה לו לשתות יין הקפיד על שיעור של 87 גרם, כפי המדידה שעשה עבורו הבית ישראל, וכן נהגו אצלנו לסמוך על שיעור זה שהיה מקובל אצלנו מדורות מגדולי גאוני וצדיקי קדמאי. ובספר שיעור מקוה עמוד פ"ה הביא שהרה"ח זלמן ריבלין מדד את הגביע של האדמו"ר הרי"צ בהיותו ברוסטוב והיה מאה גרם מים בדיוק.

היוצא מכל הדברים הללו שאין להשגיח על דברי המערערים על מנהג ירושלים וארץ ישראל שיש להם מקורות ממסורת גדולי הדורות כפי שהוכחנו בראיות ברורות ומוצקות, ועוד דאיך אפשר לזלזל בגדולי הפוסקים ולהשוות אותם לטועים? ואשר על כן צריך להחזיר עטרה ליושנה, ולנהוג כמנהג ירושלים וכפי שנהגו גדולי הפוסקים בדורנו הגרי"ש אלישיב והגרש"ז אויערבאך זצ"ל, ולפרסם את השיעור הברור הזה המקובל מדורי דורות דשיעור הפרשת חלה בברכה 1.666 ק"ג, ושיעור כוס לקידוש 86 גרם כמנין כוס, ושיעור פדיון הבן 5 סלעים 96 גרם כסף נקי. וכל מי שיראת ה' נוגעת לליבו, ודאי שלא יעשה הפרשת חלה בברכה בפחות מהשיעור הנוהג בירושלים 1.666 ק"ג, וכן לא יעשה קידוש בכוס פחותה מ- 86 גרם, דהוי ברכות לבטלה, ופדיון הבן 96 גרם, וכבר כתב הרמב"ם בפ"י משמיטה ה"ו שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה, ובהם ראוי להתלות.

לעילוי נשמת

אבי מורי היקר באדם
אוהב שלום ומאיר פנים לכל אדם
מוה"ר שלום בן מוה"ר **שלמה ז"ל**

האפבאווער

נולד בווינה י"ב אדר תרס"ז
נלב"ע בשיבה טובה ובשם טוב ט' באדר תשס"ו

ולעילוי נשמת אמי מורתי
מרת **בריינלא** בת ר' **נפתלי ז"ל** למשפחת **לבנסברג**
גומלת חסדים וחכמת לב
וביחד עם בעלה הקימו בית של תורה וחסד לכל נצרך
נלב"ע שבת נחמו י"ג מנחם אב תשע"ג
ת.נ.צ.ב.ה.

הם ימליצו טוב בעד כל משפחתם
שיצליחו ברוחניות וגשמיות
בכל מעשה ידיהם

נרבת בנם הר"ר **שלמה הי"ו**

